

Dansk oversættelse

Opgørelse og evaluering af socio-økonomiske data i Vadehavsregionen

Del 1 – Overordnet regional analyse –

For VadehavsForum
Maj 2004

Prognos AG

Direktør

Christian Böllhoff

Basel

Aeschenplatz 7
CH-4010 Basel
Telefon +41 61 32 73-200
Telefax +41 61 32 73-300
info@prognos.com
www.prognos.com

Berlin

Karl-Liebknecht-Straße 29
D-10178 Berlin
Telefon +49 30 52 00 59-200
Telefax +49 30 52 00 59-201
info-berlin@prognos.com

Düsseldorf

Kasernenstrasse 36
D-40213 Düsseldorf
Tel. +49 211 887 3131
Fax +49 211 887 3141
info@prognos.com

Bremen

Wilhelm-Herbst-Straße 5
D-28359 Bremen
Telefon +49 421 20 15-784
Telefax +49 421 20 15-789
info-bremen@prognos.com

Dansk oversættelse

Anja H. Hinrichsen

Amternes Vadehavssamarbejde

Indholdsfortegnelse

1. Introduktion	4
2. Regional analyse af Vadehavsregionen.....	5
2.1 Den befolkningsmæssige struktur og udvikling	6
2.2 Regional opdeling og økonomiske vækst	11
2.3 Uddannelse og arbejdsstyrke	13
2.4 Erhvervsudvikling og regionale økonomier	15
2.5 Arbejdsmarkedet.....	23
3. Resume og konklusion.....	25

1. Introduktion

Formålet med VadehavsForum er at fremme en bæredygtig udvikling i Vadehavsregionen, og derfor er det vigtigt at have en opgørelse og vurdering af de socioøkonomiske data til rådighed. Hensigten med denne rapport er:

- At give en overordnet vurdering af den socioøkonomiske situation i hele Vadehavsregionen
- At definere styrker, svagheder, muligheder og trusler med henblik på at belyse de socioøkonomiske udviklingsperspektiver for regionen.

Der er udarbejdet særskilte socioøkonomiske opgørelser i Tyskland og i Danmark. Den hollandske opgørelse er en kombination af informationer fra et tilsvarende projekt suppleret med oplysninger fra universitetet i Groningen.

Prognos har baseret sin rapport på ovenstående nationale opgørelser samt yderligere informationer fra nationale og internationale databaser, Internettet etc. Det skal nævnes, at visse nationale aspekter i denne analyse kun i nogen grad er sammenlignelige landene i mellem.

Denne overordnede analyse er suppleret med sektor-specifikke analyser (200 sider), der identificerer de vigtigste økonomiske sektorer i Vadehavsregionen samt disses udvikling og fremtidsperspektiver.

2. Regional analyse af Vadehavsregionen

Definition af regionen

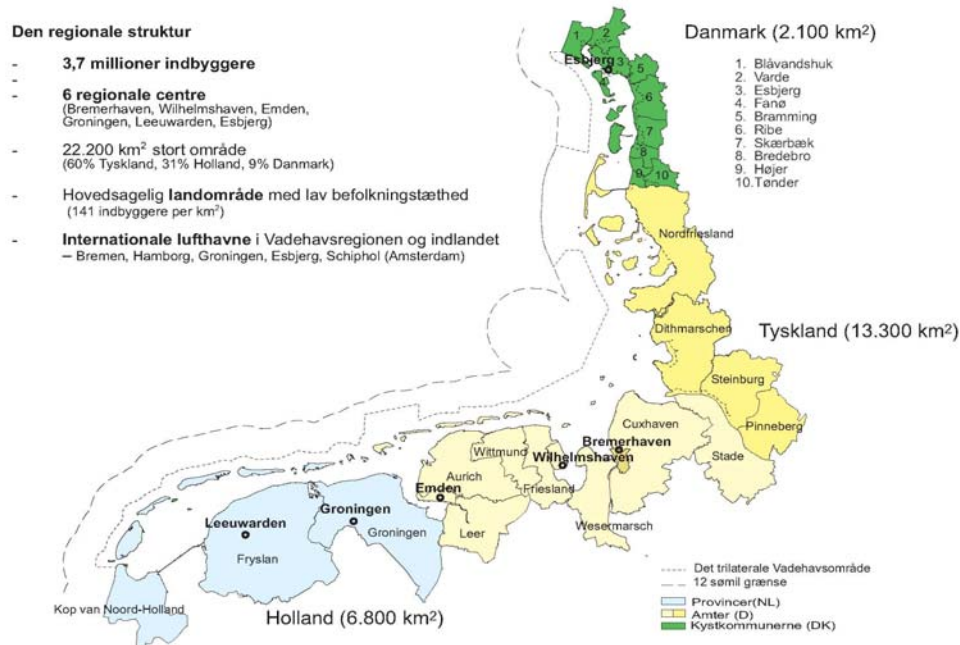
Vadehavet strækker sig fra Den Helder i Holland til Esbjerg/Blåvandshuk og kyststrækningen er ca. 650 km lang. Undersøgelsen indeholder oplysninger fra følgende kommuner, provinser, amter og større byer.

Danmark	Tyskland
Blåvandshuk ¹	Slesvig-Holsten
Varde ¹	Nordfriesland ⁴
Esbjerg ¹	Ditmarsken ⁴
Fanø ¹	Steinburg ⁴
Bramming ¹	Pinneberg ⁴
Ribe ¹	Nedersaksen
Skærbæk ¹	Cuxhaven ⁴
Bredebro ¹	Stade ⁴
Højer ¹	Wesermarsch ⁴
Tønder ¹	Wittmund ⁴
	Friesland ⁴
	Wilhelmshaven ⁵
Holland	Aurich ⁴
Groningen ²	Emden ⁵
Friesland ²	Leer ⁴
Kop van Noord-Holland ³	Bremen
	Bremerhaven ⁵

Note: 1) kommuner 2) provinser 3) Den del af provinsen Noord-Holland, der naturligt er tilknyttet til Vadehavsregionen 4) amter 5) bysamfund.

Byerne Hamburg, Bremen og Oldenburg ligger ikke direkte ved vadehavskysten og kan i et politisk, administrativt perspektiv derfor ikke anses for at være en del af Vadehavsregionen. På den anden side påvirker disse store byers tiltrækning og synergieffekten hele regionen, herunder befolkningsudvikling, uddannelse, beskæftigelsen og iværksætteraktiviteter, infrastruktur og kommunikation. Denne rapport medtager oplysninger om disse byer og deres rolle i Vadehavsregionen, hvor det skønnes relevant. Med mindre Hamburg, Bremen og Oldenburg direkte er nævnt, er de ikke medtaget i analysen.

Figur 1: Overblik over Vadehavsregionen

Prognos AG 2004 ifølge BBR Inkar og Cowi 2003

2.1 Den befolkningsmæssige struktur og udvikling

I 2000 boede 3,7 millioner mennesker i Vadehavsregionen; dvs. 1 ud af hver 100 europæer. Hovedparten – 2,0 millioner – bor i den tyske del af Vadehavsregionen (54%). I den hollandske del lever 1,5 millioner (43%) og i den danske 0,2 millioner (5%). I gennemsnit har Vadehavsregionen en befolkningstæthed på 141 indbyggere pr km².

Befolkningsudviklingen spiller - på den ene side - en stor rolle i områdernes generelle udviklingsmuligheder; for erhvervslivet og dermed for hele den økonomiske udvikling i regionen. På den anden side kan et øget indbyggertal betyde et større pres på naturens ressourcer.

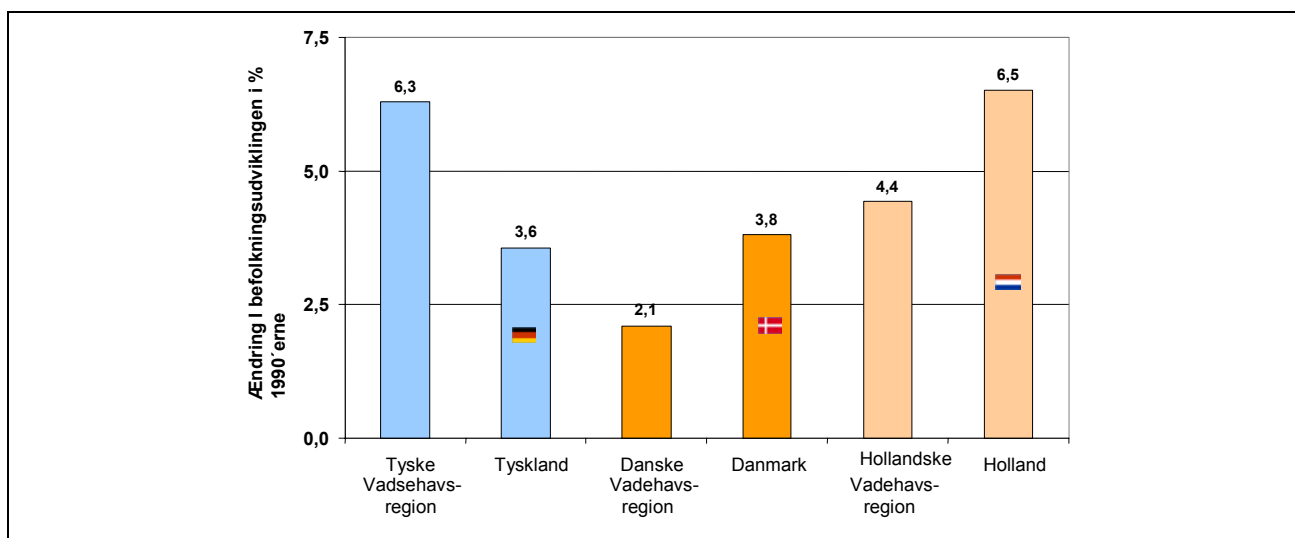
For at opnå en bæredygtig udvikling i regionen er det vigtigt at skabe en god balance mellem udviklingen i by- og landområderne. Derfor bør landsbyer og landdistrikter bevares og gøres attraktive. Befolkningsfordelingen i Vadehavsregionen er 39% i byområder og 61% i landområder (se figur 5).

Indvandringen til regionen adskiller sig ikke fra andre regioner inden for EU. Kun ca. 4% af befolkningen i Vadehavsregionen er af fremmed herkomst. Set i forhold til de respektive lande er andelen af indvandrere under gennemsnittene. Dette kendetegner især den hollandske del.

Vadehavet – stor stigning i befolkningen

I 1990'erne var der en stigning i befolkningstallet på 5,3%. Stigningen skyldtes først og fremmest udviklingen i den tyske vadehavsregion (stigning på 6,3%). I den hollandske og danske del af regionen var den gennemsnitlige nationale stigning større end stigningen i Vadehavsregionen: Holland 6,5% og 4,4% og Danmark 3,8% og 2,1%.

Figur 2: Stigning i befolkningstallet i Vadehavsregionen i 1990-2000

Kilde: Prognos 2004, baseret på Prognos AG, Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, Statistics Netherlands, StatBank Denmark

Stigningen i befolkningstallet skete især i de turistrelaterede områder (f.eks. på vadehavsøerne: Fanø, Ameland, Vlieland, Texel), i forstæderne til store byer (f.eks. ved Hamborg: Stade og Pinneberg) eller i områder, der havde tilpasset sig de strukturelle økonomiske ændringer (f.eks. ved Aurich, Leer og Wittmund i Østfriesland). De sidstnævnte profiterede især af tilflytningen af børnefamilier men også af pensionister. Disse områder er kendetegnet ved et godt arbejds- og boligmarked samt høj levestandard. Problemet er, at disse byer mangler attraktive uddannelsesmuligheder og jobs for de unge.

Derimod var de større havnebyer præget af et faldende befolkningstal: I Wilhelmshaven og Bremerhaven 5% og i Holland var der et fald på henholdsvis 7% og 2% i Delfzijl og Den Helder. Denne udvikling skyldtes først og fremmest den økonomiske krise, man oplevede i denne periode.

Langsom udvikling i den naturlige befolkningstilvækst – men stor tilflytning i 90'erne

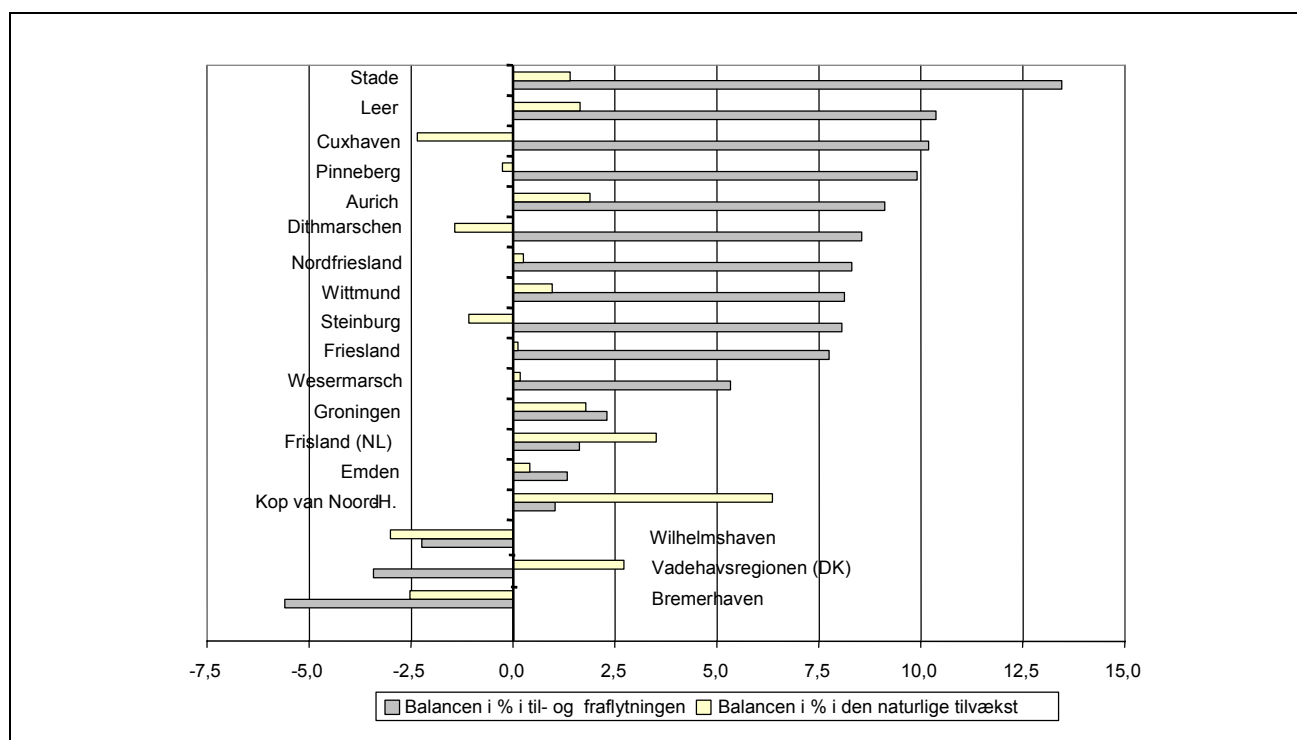
Befolkningsudvikling kan inddeles i to hovedkategorier: Balancen i den naturlige befolkningstilvækst (forskellen mellem fødsler og dødsfald) samt balancen med hensyn til til- og fraflytning/ind- og udvandring. .

I 1990-2000 var den naturlige befolkningsudvikling i **Den tyske Vadehavsregion** negativ i Wilhelmshaven, Bremerhaven, Cuxhaven, Ditmarsken og Steinburg. Uden en stor tilflytning fra det tidligere Østtyskland og indvandring af det øvrige Europa ville disse byer/områder have oplevet et stort fald i befolkningstallet i halvfemserne. Tilflytningen skete især til Stade, Leer, Pinneberg, Aurich og Cuxhaven. Den naturlige befolkningsudvikling påvirkede derfor kun i begrænset omfang befolkningstallet i disse områder. Kun i Bremerhaven og i Wilhelmshaven var der totalt set en negativ befolkningsudvikling.

På grund af en høj fødselsrate viste **Den danske Vadehavsregion** en positiv tilvækst. Der var en stigning i antallet af mennesker, der flyttede fra Vadehavsregionen i den periode. Prognoserne viser et fald i fraflytningen, da en større andel af befolkningen vil være ældre, og færre unge mennesker vil forlade regionen for at videreudanne sig. Det betyder også, at antallet af dødsfald, på grund af en større andel af ældre mennesker, vil stige og dermed være hovedfaktoren i et faldende befolkningstal i de kommende år.

I den hollandske region var den udprægede befolkningsstigning både baseret på en høj fødselsrate og på positiv balance mellem til- og fraflytning. Der var i halvfemserne en tendens til tilflytning/indvandring især i den seneste periode (positiv balance på 8.000 tilflyttere/indvandrere i 2000). Tilflytningen domineres af indvandring fra andre lande. I kontrast hertil flyttede de "fastboende" pga. de økonomiske vilkår væk fra regionen. Bl.a. i Delfzijl og Den Helder har udviklingen af den militære sektor spillet en stor rolle.

Figur 3: Befolkningsudvikling mellem 1990 og 2000:

Kilde: Prognos 2004, baseret på Prognos AG, Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, Statistics Netherlands, StatBank Danmark

Prognose 2020 – befolkningstallet vil stagnere/falde

Prognosen for Vadehavsregionen som helhed forudsiger en begyndende stagnation i befolkningstallet. Indtil 2010 vil det forblive på næsten samme niveau (3,7 millioner) som i 2000. Herefter vil befolkningstallet falde indtil 2020 og være under niveauet for 1995. Udviklingen vil dog være karakteriseret af store regionale forskelle.

I den tyske del af Vadehavsregionen vil Hamborgs omegn (især ved Stade) fortsat opleve en stigning i befolkningstallet. Denne udvikling vil endvidere kunne ses omkring byerne Leer, Aurich og Wittmund (figur 4). Prognosen forudsiger, at de omtalte områder fortsat vil være attraktive for børnefamilier. Derfor vil alderssammensætningen være domineret af yngre mennesker, hvilket skaber en høj fødselsrate.

På grund af begrænset økonomisk vækst – især i havnebyerne Wilhelmshaven og Bremerhaven – vil disse områder være meget påvirket af faldet og af aldersfordelingen i befolkningstallet (et fald på ca. 20% indtil 2020). Dog vil etableringen af en havneudvidelse i Wilhelmshaven antagelig imødegå denne udvikling her - måske vende den.

Den danske Vadehavsregion har igennem de seneste 20 år oplevet en stigning i befolkningstallet, men denne tendens er nu vendt, hovedsagelig fordi folk flytter fra området. Efter 2010 forventes det, at der vil ske et yderligere fald, da antallet af døde vil overstige fødselstallet. Dette fald betyder også, at antallet af personer i den arbejdsdygtige alder vil falde.

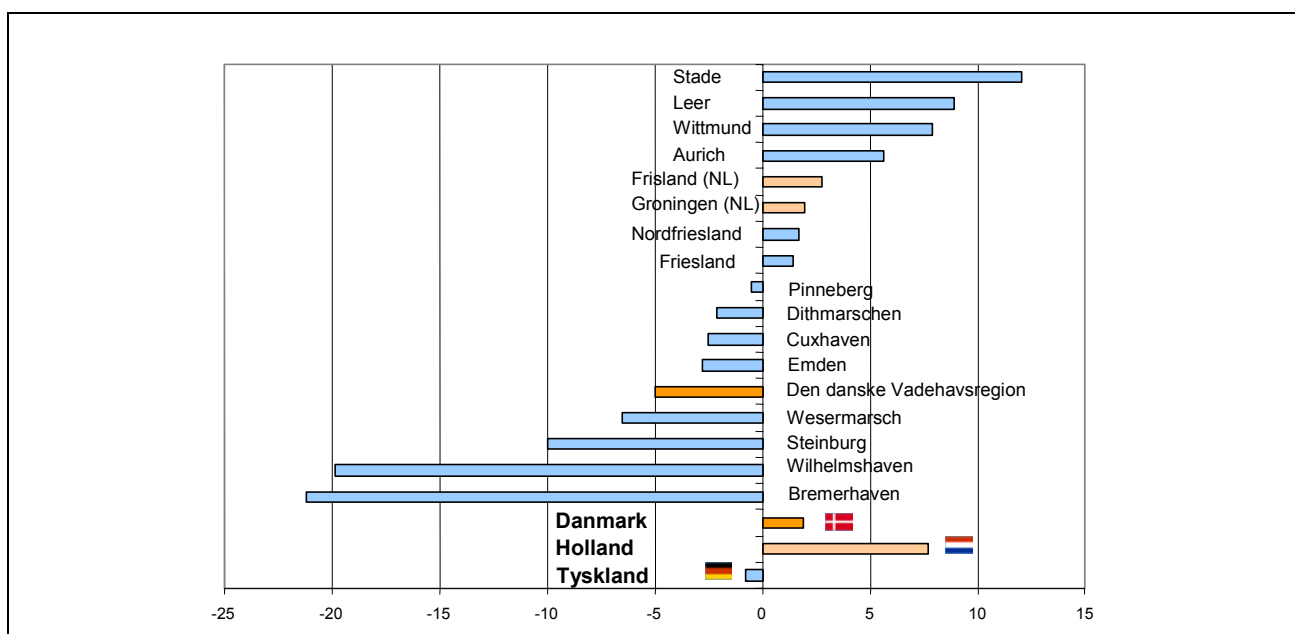
Dette forventes at påvirke vadehavskommunerne i Sønderjyllands Amt i større udstrækning end kommunerne i Ribe Amt. Den fortsatte fraflytning betyder, at antallet af døde, der er et resultat af en overvægt af ældre i befolkningen, vil være hovedårsagen til det faldende befolkningstal.

Den hollandske del af Vadehavsregionen vil, i modsætning til de to andre regioner, opleve en stigning i befolkningstallet af flere grunde: I det nordlige Holland er der en forholdsvis stor tilflytning til forstadsområderne ved Amsterdam, Utrecht og Rotterdam. Byen Groningen har økonomisk fremgang, og er en stor uddannelsesby. Endvidere er der mindre industribyer, hvor man har formået at skabe mange nye arbejdspladser. Som resultat af den store tilflytning vil der fremover være høje fødselsrater.

I Vadehavsregionen som helhed vil der være et mindre fald i befolkningstallet indtil 2020. Dette vil især være tilfældet i de landdistrikter, der ligger længst fra de regionale centre (se figur 5). Der sker dog en forventet stigning i befolkningstallet i de regionale centre, hvor man har formået at tilpasse sig de økonomiske og strukturelle ændringer. Groningen er det bedste eksempel på dette. Hovedparten af stigningen vil kunne tilskrives en tilflytning til forstæder/oplande nord for Amsterdam, omkring Bremen, Hamborg og i mindre udstrækning Emden og Esbjerg.

Også infrastrukturen vil undergå store forandringer (manglende midler til fornyelse og vedligeholdelse). Tilbagegangen i befolkningstallet vil have vidtrækkende sociale og økonomiske konsekvenser for regionen, der i en længere periode vil opleve en meget lavere økonomisk vækst. Denne tendens, sammen med en stigende gældsætning, vil indskrænke regeringernes muligheder for at afhjælpe denne tilbagegang.

Figur 4: Befolkningsprognose for Vadehavsregionen fra 2000 til 2020

Kilde: Prognos 2004, basere på Prognos AG, Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, Statistics Netherlands, StatBank Denmark

* Note: Regionale prognoser vedrørende hollandske provinser kun indtil 2010

2.2 Regional opdeling og økonomiske vækst

Vadehavsregionens økonomiske betydning i de respektive nationale økonomier er forskellig. Den hollandske vadehavsregion har størst indflydelse på den nationale økonomi. Næsten hver 10. hollænder bor i Vadehavsregionen, hvorimod i Danmark bor kun hver 13. indbygger i Vadehavsregionen. I Tyskland er det hver 14 indbygger.

Når man skal undersøge forskelle og ligheder mellem de forskellige regioners økonomiske forhold, har det vist sig hensigtsmæssigt at opdele Vadehavsregionen i 18 underregioner fordelt på tre områdekategorier:

- Regionale centre
- Forstæder/oplande
- Landdistrikter

Befolkningstæthed og -tal samt områdernes afstand til storbyer som f.eks. Hamborg og Amsterdam er kriterier for, hvordan den regionale økonomi udmønter sig. Det drejer sig bl.a. om vareforsyning, serviceydelser, jobs, kultur etc. (se figur 5).

Figur 5: Opdeling af sammenlignelige underregioner

Kategori	Underregioner	Befolkning	Beskæftigelse	Økonomiske/socialt forhold	
Regionale centre	Leeuwarden Groningen (kun byen)	Emden Wilhelmshaven Bremerhaven Esbjerg	16,4 %	22,6 %	Beboelse, shoppingmuligheder, kulturtilbud, uddannelse, service industri, administration
Forstæder/oplande	Kop van Noord-Holland Stade Pinneberg (til Hamborg)		22,6 %	22,5 %	Beboelse (især for pendlere), havebrug, produktionsindustri,
Landdistrikter	Provisen Friesland (uden byen Leeuwarden)	Wittmund Wesermarsch Cuxhaven Steinburg	61,0 %	54,9 %	Beboelse i landdistrikter, produktionsindustri, landbrug/fiskeri, turisme og friluftsliv
	Provisen Groningen (uden byen) Leer Friesland Aurich	Dithmarschen Nordfriesland Den danske Vadehavsregion (uden Esbjerg)			
Vadehavsregionen totalt		3,7 mill = 100 %	1,5 mill = 100 %		

Kilde: Prognos 2004 ifølge „ Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, Arbeitskreis VGR“, „Statistics Netherlands“, „StatBank Danmark“. Det er ikke muligt at fremlægge bruttonationalproduktet på kommuneniveau (f.eks. Esbjerg, Leeuwarden) på grund af manglende statistiske oplysninger. Note: De regionale centre har væsentligt flere indbyggere end 50.000. Forstadsområderne har en befolkningstæthed der ligger under gennemsnittet for Vadehavsregionen (141 indbyggere per km²) og ligger geografisk tæt på storbyerne Hamborg og Amsterdam. Landdistrikterne har en befolkningstæthed under det regionale gennemsnit.

- Der er **seks regionale centre**. Byerne Leeuwarden, Groningen, Emden, Wilhelmshaven, Bremerhaven og Esbjerg har en central regional funktion med hensyn til kulturtilbud/shopping, uddannelse og arbejdsmarkedsforhold. Omkring 16% af befolkningen bor i disse regionale centre, og omkring 23% af den totale beskæftigelse er koncentreret her. Disse tal understreger den betydning centrene har i forhold til landdistrikterne.
- **Forstæder/oplande** ligger tæt på storbyerne Hamborg og Amsterdam. Typiske områder er Pinneberg, Stade og Kop van Noord-Holland, der er karakteriseret ved mange pendlere til især disse storbyer. Arbejdsmarkedet her er i høj grad påvirket af urbaniseringen. Regioner som disse er attraktive for nye firmaer på grund af disse forhold.
- I **landdistrikterne** er befolkningstætheden under gennemsnittet (141 indbyggere per km²). Næsten 2/3 (61%) af alle indbyggerne i Vadehavsregionen bor på landet, og flere end halvdelen af alle indbyggere i Vadehavsregionen arbejder her (55%). Beskæftigelsen er karakteriseret af de traditionelle erhverv som landbrug og fiskeri samt turisme. Mange pendler også til de regional centre.

Det bør understreges, at Hamborg spiller en vigtig rolle for hele Vadehavsregionen, selv om byen geografisk ligger uden for. Med sine 1,7 millioner indbyggere har byen international betydning såvel for det nordlige Tyskland som store dele af Nordeuropa. Hvis Hamborg indgik i denne analyse, ville byens betydning komme til udtryk i, at 30% af indbyggerne genererer ca. 50% af det totale bruttonationalprodukt i Vadehavsregionen.

Personlig indkomst under middel

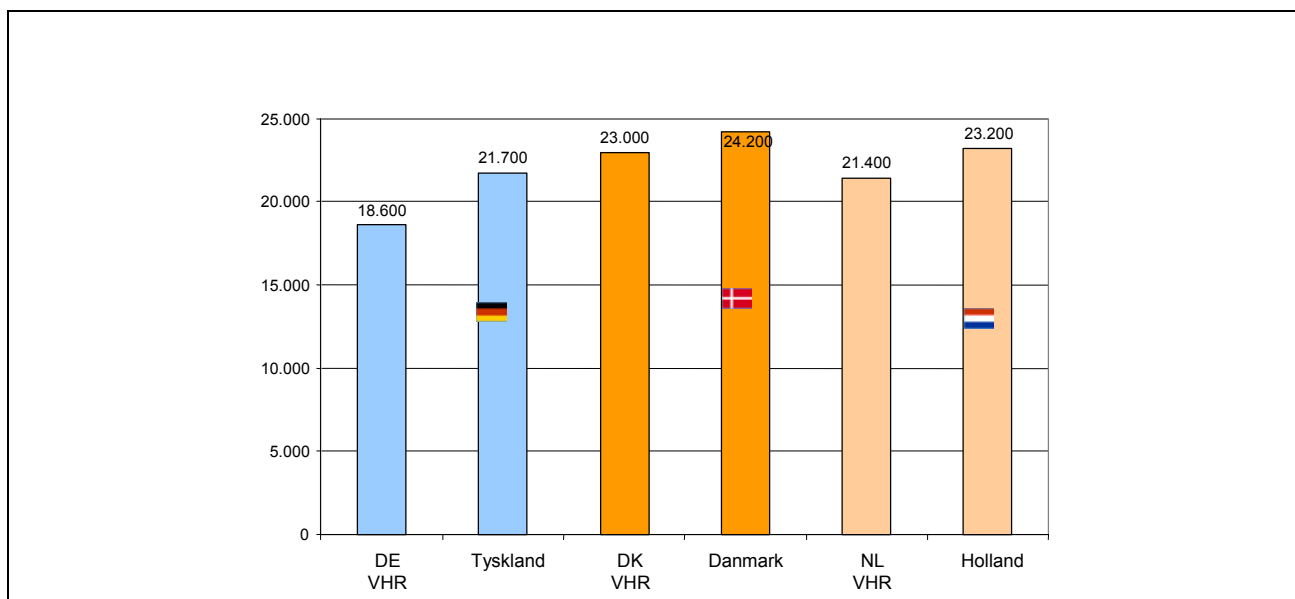
Sammenligner man de tre vadehavsregioner er den personlige indkomst i den danske del højest, efterfulgt af den hollandske og den tyske. Den tyske Vadehavsregion udviser størst forskel sammenlignet med den gennemsnitlige nationale velstand (ca. 15%) (figur 6).

Dette faktum understreger, at der kan være økonomiske problemer i forhold til andre tyske regioner – ulemper skabt af høj arbejdsløshed og lave lønninger.

Den personlige indkomst er ikke nødvendigvis en anvendelig målestok for købekraft og områdets økonomisk situation. Forskelle i bl.a. huspriser, og prisniveau på dagligvarer og transportomkostninger er også afgørende.

I Danmark er købekraften i Vadehavsregionen steget betydelig, fordi huspriserne er relativt lave. Generelt har man i Vadehavsregionen (i forhold til de nationale niveauer) et lavt prisniveau – de populære turistområder dog undtaget. Lønninger og personlig indkomst ligger i Vadehavsregionen under det nationale gennemsnit.

Figur 6: Gennemsnitlig personlig indkomst i Vadehavsregionen i € (1997 – 99)

Kilde: "Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung", DK vadehavsområde er et gennemsnit for Sønderjyllands og Ribe amter. © Prognos 2004

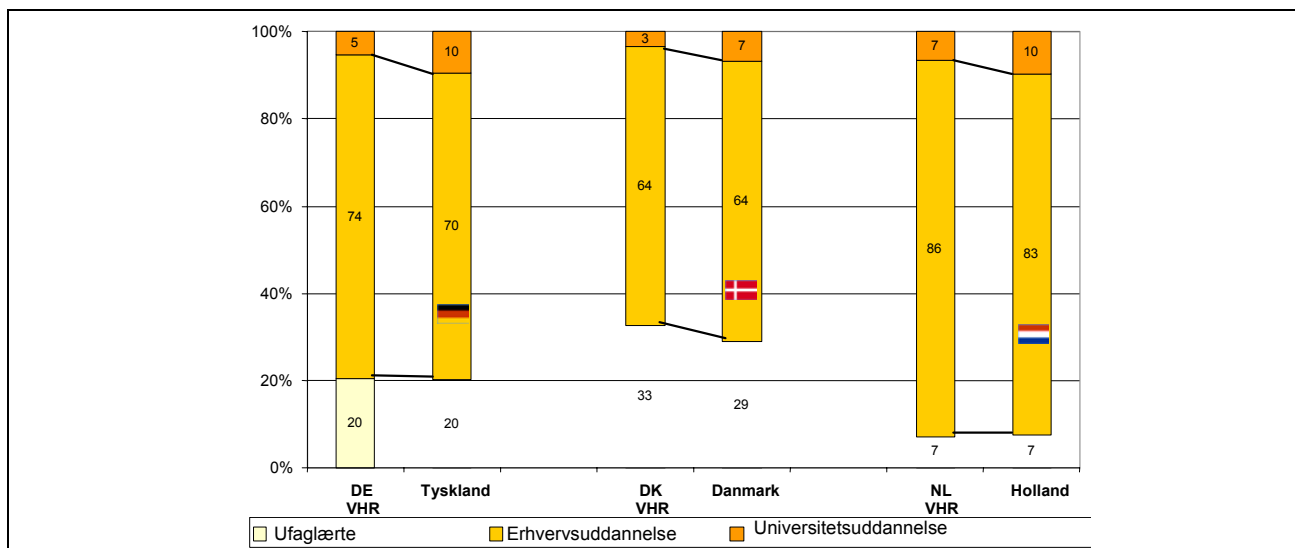
2.3 Uddannelse og arbejdsstyrke

I lande, der domineres af industrivirksomheder, som i Danmark, Tyskland og Holland, er man på vej ind i en tid med en økonomi baseret på viden. Denne form for økonomi kan defineres som kapaciteten og evnen til at skabe nye ideer, tanker, processer og produkter – og at omsætte disse til økonomisk værdi og velstand.

Viden er således en vigtig faktor for regioners, landes eller firmaers fremtidige konkurrenceevne. Økonomi baseret på viden er stærkt afhængig af de menneskelige ressourcer (kvalifikationer), og den fremtidige viden er afhængig af tilstedeværelsen af relevante uddannelsesstilbud. Karakteristisk for et højtudviklet land eller region er: Hvis erhvervssektoren er præget af højteknologiske virksomheder desto bedre er indbyggernes uddannelsesniveau³.

³ IW Köln "Dokumentation Bildung und Wirtschaftlicher Strukturwandel im internationalen Vergleich, 1/2002".

Figur 7: Arbejdsstyrke i forhold til uddannelsesniveau i 2000

© Prognos 2004 ifølge "Statistisches Bundesamt", "Statistics Netherlands", "StatBank Danmark".
 Note: I den tyske del af Vadehavsregionen indgår Slesvig-Holsten ikke (manglende data).
 Sammenligningsgrundlaget skal desuden tages med forbehold på grund af forskellige beregningsmetoder og uddannelsessystemer.

Generelt synes uddannelsesniveauet i Vadehavsregionen lidt under landsgennemsnittene (se figur 7). Dette er især tilfældet for højtuddannede. I den hollandske del er der ca. en tredjedel færre højtuddannede. I Tyskland og Danmark er der kun halv så mange. I forhold til dette er antallet af personer, der har afsluttet en erhvervsuddannelse, lidt højere end de nationale gennemsnit. Andelen af ufaglærte er kun over middel i Danmark.

Kvalifikationsniveauet hænger nøje sammen med den økonomiske struktur i Vadehavsregionen. Antallet af højtuddannede er meget forskellig inden for de enkelte sektorer. Antallet er lavt i produktionserhvervene, inden for transport og logistik, turisme, handel, anlæg og almindelige serviceydelser (rengøring, el- og vandforsyning etc.). I de sektorer, der ikke er stærkt repræsenteret i Vadehavsregionen (forskning, uddannelse og erhvervsorienterede servicefag), er andelen af højtuddannede høj.

Den hollandske Vadehavsregion er kendetegnet ved en højtuddannet arbejdsstyrke (6,5% af den totale arbejdsstyrke). I den forbindelse spiller byen Groningen en stor rolle (universitetsby og veludviklet erhvervsliv). Arbejdsmarkedet i byområder kræver et højere kvalifikationsniveau end i landdistrikterne.

På grund af et relativt lavt antal af universitetsuddannelser² forlader mange unge unge for at få en universitetsuddannelse. Efter endt uddannelse vender kun få tilbage (se afsnit 2.1), for selv om der i baglandet ligger flere universiteter m.v. (Bremen, Oldenburg og Hamborg) forhindrer det relativt lave antal af akademiske arbejdspladser i Vadehavsregionen dem i at vende tilbage.

² Der er følgende universiteter (eller lignende institutioner) i Vadehavsregionen: Hochschule Bremerhaven, Universitetet Ostfriesland med afdelinger i Emden og Wilhelmshaven, Universitetet i Heide, FH Nordakademie, Hochschule Elmshorn, Groningen Universitet, Leeuwarden, Aalborg Universitet Esbjerg, Syddansk Universitetscenter.

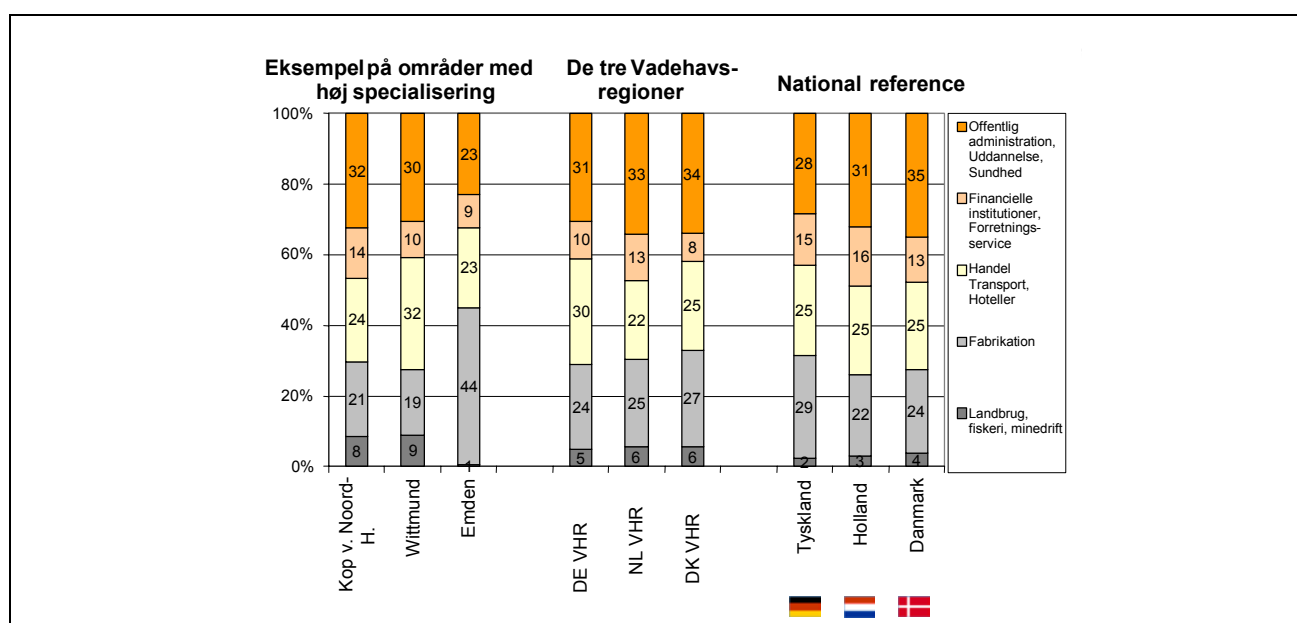
Det generelle behov for ufaglært arbejdskraft vil fremover falde, mens behovet for højtuddannede vil stige. Arbejdsløsheden blandt ufaglærte forventes således at stige i fremtiden.

På nuværende tidspunkt er der ingen overordnede tegn på en dårlig kvalifikationsstruktur i Vadehavsregionen. Strukturen passer udover individuelle tilpasningsproblemer til den økonomiske struktur. Det lave antal højtuddannede er dog et dårligt udgangspunkt for Vadehavsregionen i en forestående omstrukturering, hvor viden vil være den vigtige faktor. Da de vidensbaserede branchers vækst vil være betinget af højtuddannet personale, er Vadehavsregionen kun i begrænset omfang klar til at imødekomme en sådan økonomisk strukturforandring.

2.4 Erhvervsudvikling og regionale økonomier

Erhvervs sammensætningen i Vadehavsregionen er i dag, som i de tre lande som helhed, domineret af industri- og servicesektorerne. Omkring en tredjedel af de ansatte i Vadehavsregionen arbejder inden for servicesektoren, der også omfatter den offentlige sektor. Traditionelle erhverv som landbrug, fiskeri og transport spiller en større rolle i Vadehavsregionen end for de tre lande som helhed. Endvidere er den offentlige sektor (administration, uddannelse og sundhedssektoren) mere dominerende i Vadehavsregionen, end nationalt (se fig. 8).

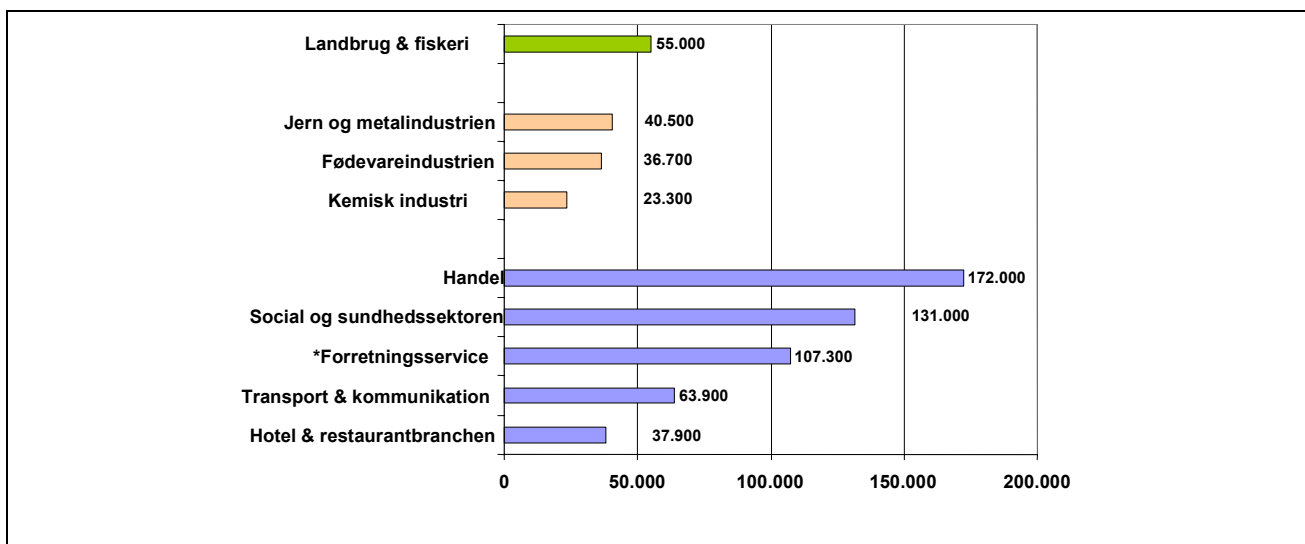
Figur 8: Arbejdsstyrken i 2000

© Prognos 2004, ifølge „Statistics Netherlands“, „StatBank Danmark“, „Statistisches Landesamt Baden-Württemberg / Arbeitskreis VGR“

Landbruget i Vadehavsregionen er kendetegnet ved et relativt højt udbytte. Der er et relativt højt antal kvægbedrifter i regionen men også traditionel planteavl (korn, kartofler, sukkerroer etc.) samt dyrkning af grøntsager og frugtavl udgør en vigtig andel (ca. 53.000 beskæftigede inden for landbrug, gartneri og skovdrift). Omsætningen inden for landbruget har i de seneste år været faldende, hvilket dog ikke betyder, at erhvervet vil spille en sekundær rolle i den forventede økonomiske og sociale omstrukturering i Vadehavsregionen. Erhvervet bidrager til beskæftigelse i områder, hvor andre erhvervsmuligheder er begrænsede. Desuden vil landbruget fortsat spille en vigtig rolle i forvaltningen af naturen og landskabet.

Figur 9: Antal beskæftigede i nøglesektorer i Vadehavsregionen (2000)

© Prognos 2004, ifølge "Statistics Netherlands", "StatBank Denmark, Statistisches Landesamt Baden-Württemberg / Arbeitskreis VGR

*Note: for eksempel forsikrings-, finansbranchen, konsulentvirksomheder

Fiskeriet er et vigtigt erhverv både som primært erhverv og som forarbejdningsindustri – men også som "kulturel institution" og turistattraktion. Fiskeriet består af et kombineret fiskeri med speciale i reje- og muslingefiskeri. I 2000 var der omkring 1500 beskæftigede i fiskerisektoren i Vadehavsregionen. Selv om beskæftigelsen i fiskeriet er begrænset – 0,2% af den totale beskæftigelse i fiskerisektoren i Vadehavsregionen - spiller især forarbejdningsindustrien en vigtig lokal rolle i f.eks. Cuxhaven (arbejdsstyrke inden for primær erhverv og forarbejdning 0,5%), Bremerhaven (0,6%) og Esbjerg (0,9%). Zoutkamp i Holland og Emmelsbühl i nordtyskland er vigtige områder for forarbejdningen af muslinger og rejer.

Selv om **fremstillingsindustrien** i de seneste år har mistet betydning i takt med den strukturelle forandring, spiller erhvervet stadig en vigtig rolle for Vadehavsregionen. I 2000 var omkring hver fjerde beskæftiget i den industrielle sektor – den højeste andel af industriel beskæftigelse var i den danske del af Vadehavsregionen (27,5%). **Jern- og metalindustrien** er det vigtigste erhverv m.h.t. arbejdskraft (ca. 40.500 beskæftigede), dernæst kommer **fødevareindustrien** (36.700 beskæftigede) og

kemikalieindustrien (23.000 beskæftigede). Disse tre industrisektorer udgør to tredjedele af den industrielle arbejdsstyrke i Vadehavsregionen.

Havnene udgør er en vigtig økonomisk faktor i Vadehavsregionen og ca. 100.000 arbejdspladser er her direkte afhængige af havne- og shippingindustrien. Hertil kommer der ca. 100.000 beskæftigede i andre erhverv med relation til havnene i Vadehavsregionen. Hvert 20. job er direkte eller indirekte afhængig af havnenes aktiviteter i Vadehavsregionen. Hvis man inkluderede Hamborg, ville det betyde at hvert 12. job i Vadehavsregionen ville være "havnerelateret".

De vigtigste havne i Vadehavsregionen havde i 2002 en godsomsætning på 155 millioner tons. På 10 år er omsætningen steget med 36%. Denne udvikling kendetegnede især vadehavshavnene, der oplevede større vækst end deres konkurrenter i Amsterdam, Rotterdam og Antwerpen. I takt med en global stigning i godstransporten vil omsætningen i vadehavshavnene formentlig stige i de kommende år. Især containerindustrien vil opleve fremgang med en forventelig årlig vækst på 4% indtil 2015.

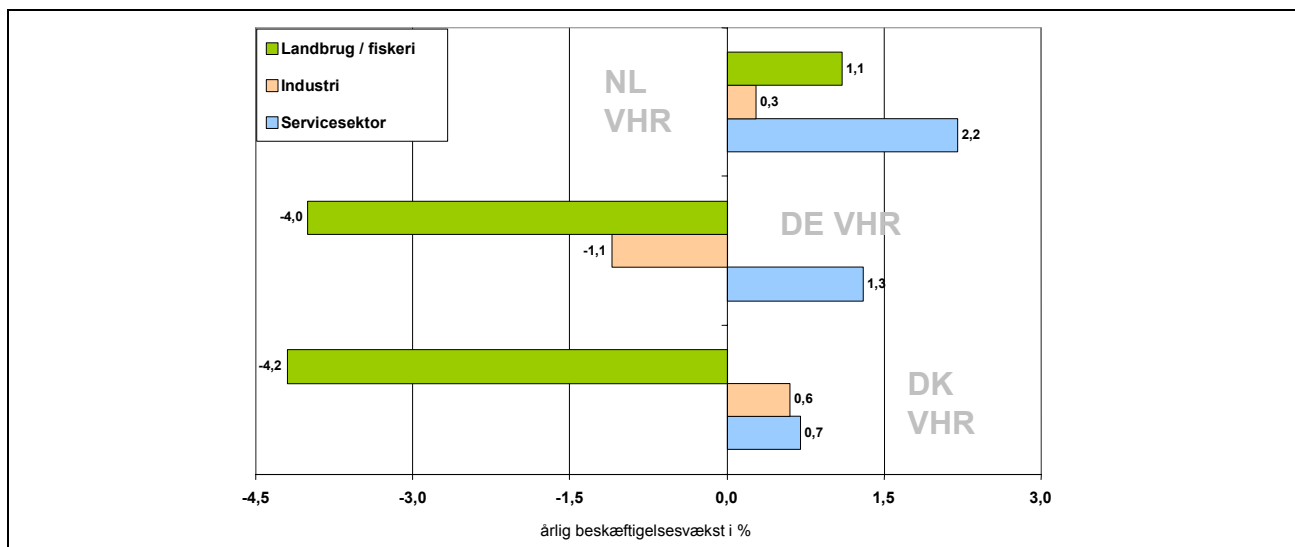
I næsten alle dele af regionen er **turismen** en vigtig økonomisk faktor. På de fleste øer og i nogle fastlandsområder er det den vigtigste økonomiske aktivitet. Alene i hotel- og restaurationsbranchen er der ca. 38.000 beskæftigede (3,5% af arbejdsstyrken). Hvert år besøger 8-10 millioner turister Vadehavsregionen (44 millioner overnatninger). Omsætningen og beskæftigelsen i turistbranchen er med til at sikre det økonomiske grundlag for mange små landkommuner. Turisternes forbrug fremmer beskæftigelsen, og lokalbefolkningen får samtidig fordel af de følgeaktiviteter - og erhverv, der opstår i disse turistområder.

De øvrige serviceerhverv repræsenterer en stor og voksende andel af økonomien. De er de eneste brancher, der siden 1980'erne, har skabt et anseligt antal nye arbejdspladser i Vadehavsregionen – dog med visse undtagelser (i den offentlige sektor og i transportsektoren er der sket et fald i beskæftigelsen). Til trods herfor er beskæftigelsen inden for servicesektoren overalt i Vadehavsregionen under landsgennemsnittene. Følgende erhverv har stor betydning for den regionale beskæftigelse:

Handel (ca. 15% af den totale beskæftigelse), **social og sundhedssektoren** (11-16%), **transport og kommunikation** (6-7%), **forretningsservice** (forsikrings-, finansbranchen, konsulentvirksomheder); (7-14%). Disse brancher udgør 60 – 70% af den totale beskæftigelse inden for servicesektoren og omkring 50% af den totale beskæftigelse i Vadehavsregionen.

Det kan konstateres, at den økonomiske struktur i mange områder af Vadehavsregionen og dets opland lider under manglende vækst i industrisektoren. Den traditionelle produktionsindustri og sværindustri er primært lokaliseret i havnebyer og oplever en generel tilbagegang. Der er meget få af de industrisektorer, der oplever vækst (højteknologiske og andre elektroniske virksomheder), der har etableret sig i Vadehavsregionen, og der er stadig flere arbejdspladser fra primære erhverv, der overgår til servicesektorerne.

Figur 10: Udviklingen i beskæftigelsen inden for hovedsektorerne 1990 - 2000

© Prognos 2004 ifølge Statistics Netherlands, StatBank Denmark, Statistisches Landesamt Baden-Württemberg / Arbeitskreis VGR

Infrastruktur³

I højtudviklede industrilande, som vadehavslandene, spiller en højt udviklet, trafikal infrastruktur en vigtig rolle for erhvervslivets konkurrenceevne og placering. Behovet for gode transportforbindelser i forbindelse med produktion og handel samt udbuddet af serviceydelser og persontransport er tæt forbundet med den sociale balance og befolkningens bosætningsmønstre. En skæv eller mangelfuld trafikal infrastruktur i en region vil medføre, at områder isoleres og bliver økonomisk tilbagestående.

Når vi taler om en regions/et områdes bæredygtige udvikling spiller også den sociale infrastruktur (offentlig administration, skole- og uddannelsesinstitutioner samt fritidsfaciliteter), de kulturelle strukturer – samt infrastrukturen inden for telekommunikation, energi og vandforsyning vigtige roller.

Havne og skibstrafik

Havnene og skibstrafikken spiller en meget vigtig rolle for Vadehavsregionen, og derfor bør den marine infrastruktur gives gunstige udviklingsmuligheder.

De tre største, tyske havne (Bremerhaven, Wilhelmshaven og Hamborg) ligger i eller tæt ved Vadehavsregionen. Endvidere findes der i regionen en række små og mellemstore havne, der har specialiseret sig i overensstemmelse med den økonomiske strukturer i regionen; f.eks. Harlingen (fisk og salt), Eemshaven og Delfzijl (kemikalier), Emden (biler, containere) samt Esbjerg (role-on-role-off og fisk). Endvidere udviser offshore-industrien fortsat lovende fremtids-perspektiver, og havnene vil også være basis for denne udvikling.

³ Afsnittet Infrastruktur er ikke en oversættelse af den oprindelige tekst men et udsnit af redegørelsen til VadehavsForum mødet i september 2004.

Havnefaciliteter og sejlruiter bør optimeres og vedligeholdes for at sikre tilgængeligheden og dermed havnenes overlevelse; herunder en udbygning af "short sea" trafikken i Vadehavsregionen. I denne sammenhæng er optimale muligheder for at benytte floder og kanaler til transport vigtig i Tyskland og Holland. I den hollandsk-tyske grænseregion er der gode muligheder for overførsel af gods fra lastbiler til flodpramme – om end der er visse "flaskehalse". I bestræbelserne på at udvikle en bæredygtig infrastruktur bør man overveje en udvidelse af flod- og kanalsystemerne til transport – bl.a. en udvidelse af Dortmund-Ems kanalen og kanalen fra Oldenburg til Ems (kystkanalen).

Også for turisterhvervet er det vigtigt at sikre sejladsforholdene mellem vadehavsøerne og mellem fastlandet og øerne. Muligheden for at tilbyde "island-hopping" med udflugtsbåde/færger kan medvirke til at tiltrække flere turister og dermed bidrage til en stærkere turistsektor.

Luffart

Vadehavsregionen ligger tæt på nogle af Europas største lufthavne (Amsterdam og Hamborg), og med internationale flyforbindelser fra Bremen, Esbjerg og Groningen. Endvidere er der mange mindre flyvepladser i regionen, der har flyforbindelse til vadehavsøerne, lokaliteter inden for Vadehavsregionen og til nationale og internationale destinationer.

Jernbane

I lighed med mange andre "udkantsområder" i Europa har jernbanenettet i Vadehavsregionen udtalte mangler. Fra de nærtliggende storbyer (Hamborg, Bremen og Amsterdam) og fra Groningen, Oldenburg og Esbjerg er der relativt gode forbindelser til det europæiske jernbanenet. Imidlertid er jernbanenettet i selve Vadehavsregionen ikke tilstrækkeligt udbygget til at møde fremtidens krav om hurtig og fleksibel gods- og passagertransport. Især de grænseoverskridende forbindelser er mangelfulde – men også de langsgående (øst-vest i Holland og Tyskland samt nord-syd i Danmark) er utidssvarende.

Passagertransporten fungerer godt på hovednettet, hvorimod mulighederne for effektiv godstransport må betegnes som særdeles mangelfuld. Jernbanenettet er for underdimensioneret, og hyppigheden af forbindelser for lav.

Den voksende handel og godstransport kræver et forbedret jernbanenet for at sikre regionen en bæredygtig fremtid. Øget kapacitet og hurtigere forbindelser bør overvejes mellem økonomiske centre.

Vejnet

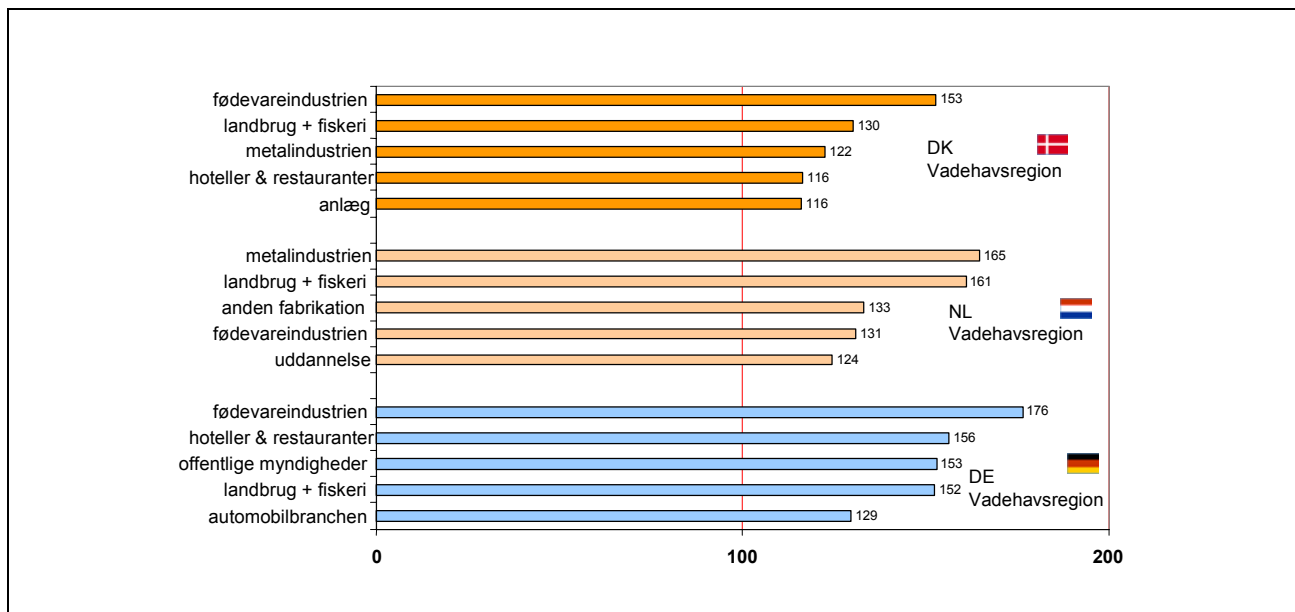
Det sekundære vejnet i Vadehavsregionen er generelt velfungerende, hvorimod det primære vejnet har store mangler, når det gælder trafikken over længere afstande. Især kystområderne mangler motorveje og forbindelser over (under) de større floder (Elben og Ems).

I forbindelse med havneudvidelser (containerterminaler) i flere vadehavshavne er gode adgangsforhold via vejnettet og jernbane en forudsætning for havnenes succes til at distribuere gods til baglandet.

Sektor specialisering af den regionale økonomi

I Vadehavsregionen er der visse sektorer og brancher, der beskæftigelsesmæssigt ligger over de nationale gennemsnit. Disse sektorer fremgår af figur 11.

Figur 11: Udvalgte sektorer i Vadehavsregionen som dominerer beskæftigelsen i forhold til det nationale gennemsnit (2000)

© Prognos 2004, ifølge Statistisches Bundesamt, Statistisches Landesamt Niedersachsen, Landesarbeitsamt Schleswig-Holstein, Statistics Netherlands, StatBank Denmark.
Note: "110" betyder at sektoren repræsenterer en andel i beskæftigelsen, der er 1,1 gang højere end det nationale gennemsnit.

Hvad angår Vadehavsregionens bidrag til bruttonationalprodukterne er landbrug, fiskeri og fødevarerindustrien de dominerende erhverv. Mellem en tredjedel og to tredjedele større end gennemsnittet på nationalt plan (i de tre lande).

I Den **danske Vadehavsregion** dominerer jern og metalindustrien samt hotel- og restaurationsbranchen. I **Den hollandske Vadehavsregion** er der en stor andel af firmaer inden for jern- og metalindustrien, der har specialiseret sig i at være leverandører til offshore virksomheder på Nordsøen.

I **Den tyske Vadehavsregion** er hotel- og restaurationsbranchen, den offentlige sektor og bilindustrien de dominerende sektorer. At den offentlige sektor er stor her skyldes delvis de mange militær- og søværnsaktiviteter.

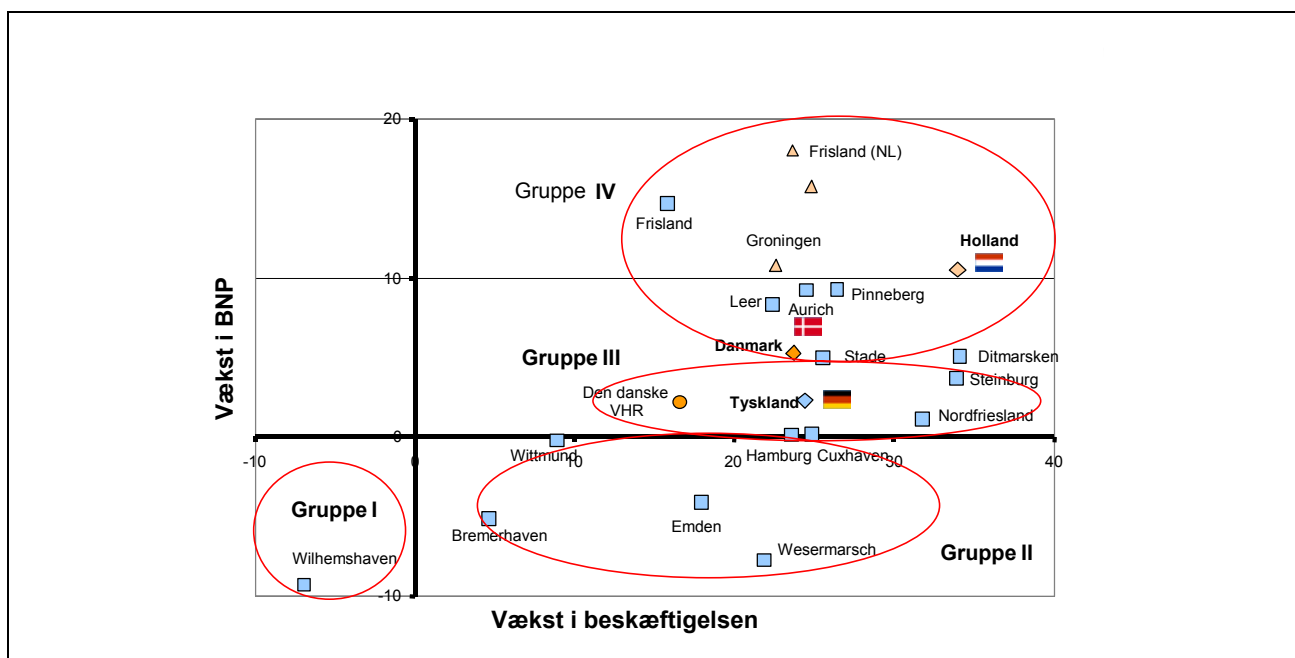
Med hensyn til fremtiden kan man konkludere, at alle tre områder af Vadehavsregionen har ét fælles problem: De har specialiseret sig inden for det traditionelle industrierhverv, som fremover vil være kendetegnet af lav vækst og manglende evne til at omstille sig. Sektorer, der engang var stærke - så som skibsværftsindustrien - er nu kun et nicheerhverv på grund af den hårde internationale konkurrence.

Betydelige regionale væksthforskelle i Vadehavsregionen

1990'erne var kendetegnet af perioder med økonomisk vækst. Generelt var der i Vadehavsregionen en vækst på 20% i BNP og 4% inden for beskæftigelsen. De nationale stigninger i BNP var 25% - 35%. På grund af nationale forskelle i arbejdsmarkedspolitikken har der været forskellige udviklinger: Især i Holland havde man formået at omsætte økonomisk vækst til nye arbejdspladser.

Figur 12 viser forholdet mellem BNP og beskæftigelsen (1992 - 2000) som grundlag for at identificere regionale vækstprofiler og udviklingsmuligheder.

Figur 12: Den økonomiske- og beskæftigelsesmæssige vækst (1992 - 2000)

© Prognos 2004 according to Statistics Netherlands, StatBank Denmark, Statistisches Landesamt Baden-Württemberg / Arbeitskreis VGR

De fire undergrupper i figur 12 repræsenterer forskellige niveauer for den fremtidige vækst i de regionale økonomier.

De nationale forskelle i vækst ses på det regionale niveau.

De hollandske regioner Frisland, Kop van Noord-Holland og Groningen havde den største økonomiske vækst, efterfulgt af de tyske "amter" Friesland (vest for Wilhelmshaven), Pinneberg (vest for Hamborg) og Aurich (østfriesland).

De fleste tyske underregioner ligger over eller på den gennemsnitlige, nationale vækst med hensyn til BNP. Kun få tyske underregioner kan defineres som værende struktursvage områder med vækstproblemer. Der er dog fire områder i den tyske del, der tilhører kategorien struktursvag. De har alle en høj andel af industriel arbejdskraft (stålindustri, skibsværft etc.). Disse områder står svagest med hensyn til interregional konkurrence og

økonomisk vækst. Wesermarsch, Emden, Bremerhaven og ikke mindst Wilhelmshaven har lav økonomisk vækst og høj arbejdsløshed. I Wilhelmshaven har der i 1990'erne været et betydelig fald i BNP (ca. 10%).

Den hollandske Vadehavsregion var inde i en periode med stor vækst, og der er i forhold til den øvrige vadehavsregion gode muligheder for fortsat økonomisk vækst og stigende beskæftigelse. En af grundene hertil er, at man her har en lavere grad af specialisering inden for den industrielle sektor, hvor der forventes en nedgang i beskæftigelsen. Nedgangen i antal af arbejdspladser inden for industri og landbrug forventes at være på et moderat niveau i fremtiden. Den hollandske region har tre servicesektorer, der forventes at have gode vækstperspektiver: Forretningsservice, social- og sundhed samt handel.

I Den danske Vadehavsregion tilhører gruppe III, hvilket afspejler en god balance inden for beskæftigelsen. Regionen står stærkt inden for fødevareindustrien, jern og metal, landbrug og fiskeri. Disse sektorer vil sandsynligvis opleve et fald i beskæftigelsen. På den anden side forventer man, at der inden for hotel- og restaurationsbranchen, social- og sundhedssektoren samt forretningsservice vil være gode vækstmuligheder i fremtiden. Erhvervsstrukturen i regionen er i den sidste fase i en omstrukturering fra landbrug og fiskeri til industri og service.

2.5 Arbejdsmarkedet

Hvis man sammenligner den hollandske og danske vadehavsregion med den tyske er arbejdsmarkedssituationen væsentlig mere positiv i de to førstnævnte - og især i den hollandske. I anden halvdel af 1990'erne oplevede man i Holland stærk økonomisk vækst og i takt hermed yderligere fald i arbejdsløsheden. Herudover skabte nationale initiativer på arbejdsmarkedet en stigning i beskæftigelsen – især kvindelig beskæftigelse i deltidsstillinger. I Danmark har der ligeledes siden midt i 1990'erne været gennemført arbejdsmarkedsreformer, der har gavnet udviklingen. Det tyske arbejdsmarked her derimod været præget af stagnation og tilbagegang. I 1990'erne faldt den høje arbejdsløshed ikke, og på grund af generel økonomisk stagnation i midten af 90'erne samt tilbagegang i den stadige afvikling af industrien fortsatte stigningen i arbejdsløsheden. I modsætning til de andre to lande har Tyskland ikke formået at gennemføre reformer på arbejdsmarkedet.

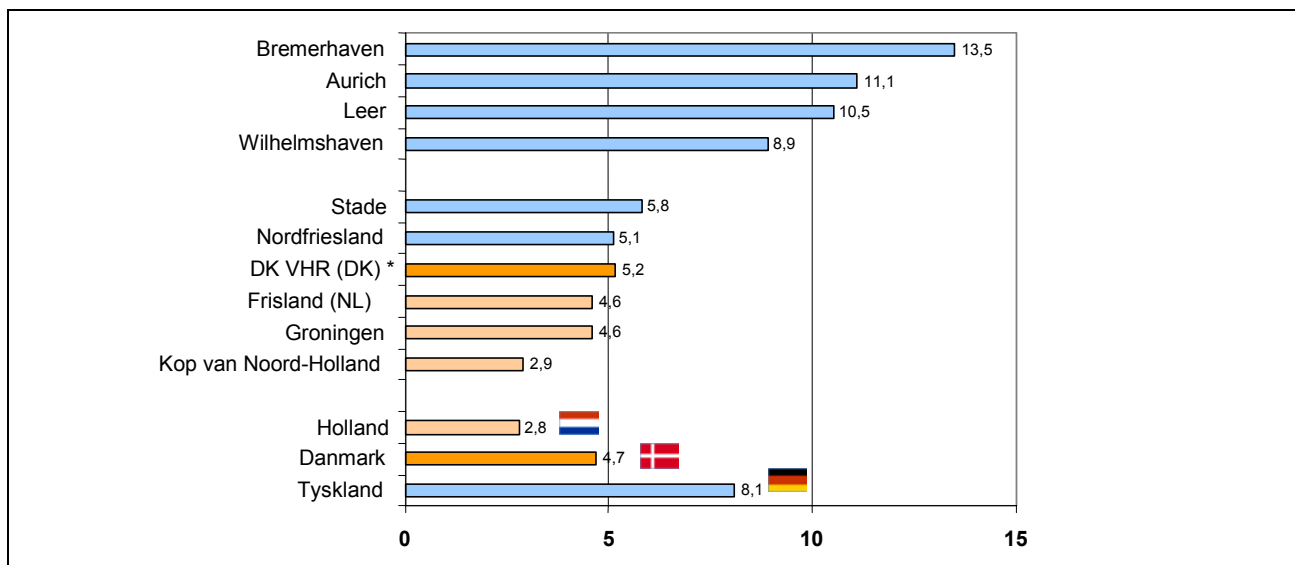
Store forskelle i beskæftigelsen i Vadehavsregionen

Vadehavsregionen har, sammenlignet med de tre lande som helhed, en svag arbejdsmarkedsstruktur. Figur 13 viser, at arbejdsløsheden i 2000 i de fleste underregioner (undtaget Nordfriesland og Stade) var højere end landsgennemsnittene. Især Bremerhaven og Wilhelmshaven samt Leer og Aurich i Tyskland er økonomisk svage områder med høj arbejdsløshed (9% - 14%). På grund af krisen i skibsværftsindustrien og effektivisering inden for godstransport, fiskeri og fødevarerindustrien er Bremerhaven den region med den højeste arbejdsløshed i Vadehavsregionen (13,5%).⁴

I Danmark og Holland formåede man i løbet af 1990'erne at nedbringe arbejdsløsheden til 3-5%. I den danske del af Vadehavsregionen var arbejdsløsheden meget højere i slutningen af 1980'erne end i resten af landet. I begyndelsen af 1990'erne var arbejdsløsheden på omkring 10%, men var i 2000 faldet til 5,2%. Dog har både Danmark og Holland i begyndelsen af det nye årti oplevet økonomisk tilbagegang og dermed også en stigning i arbejdsløsheden. Som nævnt formåede man ikke at nedbringe arbejdsløsheden i Tyskland – undtaget er Emden og Wilhelmshaven, hvor arbejdsløsheden faldt fra meget høje niveauer.

⁴ Eurostat standard for international sammenligning.

Figur 13: Arbejdsløshed i % i Vadehavsregionen 2000

Prognos 2004 ifølge "Bundesamt für Bauwesen" og "Raumordnung" og Eurostat

Note: Tallene for Den danske Vadehavsregion er baseret på nationale informationer og definitionen af arbejdsløshed.

Note: Sammenligningen af arbejdsmarkedsindikatorer skal tage hensyn til forskellige rammer og beregningsmetoder.

Iværksætterinitiativer – et regionalt potentiale

Iværksætterinitiativer kan være en vigtig faktor i jobskabelsen og dermed for nye vækstmuligheder.

Andelen af selvstændige i arbejdsstyrken er højere i Holland (11% af arbejdsstyrken) end i Tyskland og Danmark (10%). I underregionerne ligger denne andel på mellem 7,5% og 14%. Sammenligner man på regionalt niveau har de hollandske regioner Frisland (14%) og Kop van Noord-Holland (13,5%) den største andel af selvstændige. I Tyskland er det kun forbundsstaterne Hamborg (13,8%) og Slesvig-Holsten (11,2%) der ligger over landsgennemsnittet. Andelen i den danske region er under landsgennemsnittet (7,5%).

Landbrug, fiskeri, handel og turisme er sektorer, hvor fremtiden for enkeltmandsfirmaer ofte er usikker og ikke forbundet med økonomisk vækst.

3. Resume og konklusion

Der er kun få områder i Europa, der rummer så mange potentielle konfliktområder mellem menneskelige aktiviteter og naturbeskyttelsen som i Vadehavsregionen. Dette skyldes bl.a., at Vadehavsområdet er et naturområde af stor international betydning, men også et område med betydelige kommercielle interesser.

De igangværende befolkningsmæssige forandringer vil få betydelig indvirkning på den fremtidige socioøkonomiske udvikling. Da et faldende fødselstal og et stigende antal af ældre synes at være sikre tendenser, vil befolkningstallet fortsætte med at falde. Denne ændring vil i høj grad påvirke den sociale og økonomiske situation i regionen, og man kan forvente en lavere vækst i en længere periode. Især landdistrikter med et lille befolkningsgrundlag vil opleve øgede udgifter til f.eks. infrastruktur, sociale ydelser etc. Udover dette vil erhvervslivet blive påvirket af mangel på arbejdskraft med særlige kvalifikationer.

Strukturændringen fra produktionserhverv til serviceerhverv har allerede været i gang i lang tid. De enkelte produktionsvirksomheder har udviklet sig meget forskelligt. Virksomheder inden for forskning og udvikling og virksomheder, der ansætter højt uddannede (luftfartsindustrien, ingeniørvirksomheder og elektroindustrien) vil i fremtiden være i stand til at fastholde deres position.

Den egentlige vinder i strukturændringen er/bliver servicesektorerne, da det næsten kun er her, der skabes nye arbejdspladser. Servicebranchen står dog selv overfor store strukturændringer, hvor perspektiverne for de enkelte sektorer er forskellig. Overordnet set er sektoren for forretningsservice den absolutte vinder. Taberne forudses at være landbruget og fiskeriet hvor beskæftigelsen vil falde yderligere. Ikke desto mindre medvirker disse to erhverv til, at der fortsat vil være jobmuligheder i områder, hvor andre muligheder er begrænsede.

Set i lyset af den stigende, internationale konkurrence og den stigende orientering mod "viden" som den væsentligste forudsætning i de økonomiske aktiviteter, vil arbejdsstyrkens kvalifikationer blive en stadig vigtigere faktor for udviklingen, produktionen og markedsføringen af varer og serviceydelser af høj kvalitet. De potentielle menneskelige ressourcer vil blive den vigtigste faktor for at skabe øget økonomisk aktivitet og en konkurrencedygtig økonomi. Tilstedeværelsen af uddannelsesmuligheder og markedsføringen af strategier, der skal fremme kvalifikationerne, er derfor en forudsætning for en succesfuld gennemførelse af den økonomiske strukturændring.

Den regionale udviklingspolitik har den vanskelige opgave at fremme økonomien og gennemføre en strukturændring, der er kvalifikationsorienteret. Derfor er det nødvendigt at gennemføre en tilpasningsproces i landdistrikterne, hvor de mellemstore traditionelle erhverv bliver dominerende, for at disse områder ikke "falder" endnu længere tilbage i den internationale konkurrence.

Overordnet kan Vadehavsregionen betragtes som én samlet region med et fælles naturgrundlag og en sammenlignelig erhvervsstruktur og dermed fælles interesser. Imidlertid bør de fremtidige udviklingsstrategier omfatte regionale forskelle, fordi man kun kan opnå en fremtidsikret regional udvikling ved en effektiv koordinering mellem de forskellige ansvarlige, regionale myndigheder samt en involvering af en bred vifte af interessenter, der er relevante for den regionale fremtid.

Styrker, svagheder, muligheder og trusler for Vadehavsregionen

Styrker	Svagheder
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Naturen og landskabet er basis for en bæredygtig udvikling og giver et positivt image for regionen. Vadehavet er globalt kendt med en stærk profil. ▪ Kombinationen af en høj livskvalitet, et godt boligmarked, beliggenhed tæt på regionale centre og byudvikling har sikret en befolkningsudvikling og hensigtsmæssig brug af den eksisterende infrastruktur. ▪ Forskelligartet økonomi med forskellige hovedsektorer (landbrug, logistik/havneindustri, social og sundhed og turisme etc.) er mindre risikofyldt. Det giver mulighed for synergier. ▪ Havnene med god tilgængelighed er en (individuel) styrke for regionen. ▪ Turismen bidrager til at sikre det økonomiske og sociale grundlag for mange landdistrikter (øer). ▪ Enestående mulighed for muslingefiskeri. ▪ Et relativt højt niveau af iværksættere giver mulighed for en positiv økonomisk vækst. Det fremmer en stabil økonomi for mindre og mellemstore virksomheder. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Den økonomiske struktur er i vid udstrækning baseret på et lav- og mellemteknologisk marked (metal og fødevarerindustri, landbrug). Der er mangel på højteknologiske virksomheder. På grund af den økonomiske struktur inden for den traditionelle industrisektor er Vadehavsregionen hæmmet af en svag sektorspecifik vækst. ▪ Kun få udviklende aktiviteter - og mangel på nye produkter og processer. ▪ Høj arbejdsløshed i flere underregioner. ▪ Mangel på kvalificeret arbejdskraft (især højtuddannede), hvilket er et dårligt udgangspunkt for den igangværende udvikling på arbejdsmarkedet (kræver mere videns-orienteret arbejdskraft). ▪ “Fraflytningsregion”: Især de unge forlader regionen for at videreudanne sig og søge arbejde. ▪ Relativ afhængighed af enkelte, store virksomheder i visse underregioner med en stor koncentration af kapitalstærke brancher (energi, kemikalier, bil- og havneindustri). ▪ Der er mangler i infrastrukturen i kystområderne (veje, jernbaner). Derfor er der visse steder relativt langt til økonomiske knudepunkter.

Muligheder	Trusler
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nye markeder, som vindenergi, og maritim bioteknologi er til dels blevet opdaget. Dette skaber nye økonomiske muligheder. ▪ Attraktiv natur med hensyn til bosætning for børnefamilier (bidrag til at opretholde den demografiske balance). Gode udsigter for tiltrækningen af et stort antal ældre. Kystregioner med høj levestandard og friluftsliv er attraktive steder for pensionister. ”seniorer som økonomisk faktor”. ▪ Nye perspektiver for Vadehavsregionen med hensyn til øget anvendelse af vedvarende energiformer. ▪ Turistsektoren kan profitere af de nye trends: Rejser til ”hjemlige destinationer”, sundheds-rejser, stigning inden for kultur- og landbrugsturisme. Seniorer som primær målgruppe. ▪ Gode perspektiver for containertrafikken. Forbindelsen mellem landtransport og havnesektoren. ▪ Gode muligheder for at benytte EU’s nye landbrugsreform til at forene landbrugserhvervet med natur- og landskabsinteresser. ▪ Der kan skabes synergi og eventuelt nye markeder ved at fremme et grænseoverskridende (politisk) samarbejde. Vil også kunne bidrage til at løse regionens fælles problemer. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Indtil 2020 vil der opstå fald i befolkningstallet og en stigning i antallet af ældre. Især i Tyskland vil de små landkommuner blive hårdt ramt af denne udvikling. Man kan forvente problemer med infrastrukturen samt med at finde kvalificeret arbejdskraft. ▪ Det er vigtigt, at landdistrikterne forbliver eller gøres attraktive for at undgå affolkning. ▪ Struktursvage områder såsom Bremerhaven og Østfriesland vil fortsat opleve økonomiske problemer. Vil bidrage yderligere til det faldende befolkningstal. Der er store udfordringer i at omskole arbejdsstyrken og skabe nye jobmuligheder i takt med, faldende beskæftigelse inden for de traditionelle erhverv. ▪ Landbrug og fiskeri oplever et fald i den totale beskæftigelse især på grund af et fald i den økonomiske støtte. ▪ Afviklingen af industrien og faldet i beskæftigelsen i denne sektor vil fortsætte. Det vil kræve en omfattende tilpasning i især de meget specialiserede områder f.eks. i Emden. ▪ Den internationale naturpolitik, der stiler mod øget beskyttelse af vigtige, globale naturområder – rummer potentielle konflikter med erhvervsinteresser. Disse må løses i sin helhed. ▪ Mangel på integration mellem en samlet forvaltning og planlægning af kystområderne (hav – land).